

К.С. Кобландина* , Қ.Ө. Есенова

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: koblandina.karlygash@mail.ru

ҚАЗІРГІ МЕДИА-МӘТІНДЕГІ ПЕРИФРАЗЛАРДЫҢ ПРАГМАЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада қазіргі медиа-кеңістікте қолданылып жүрген перифразалардың прагмалингвистикалық ерекшеліктері қарастырылады. Қазақ тілі құнарлы да бай болғанымен, қазіргі қоғам мүшелері ойын барынша ықшамдап жеткізу үшін кірме сөздерді жұмсауға бейім екендігі белгілі. Бұл – адамның ойлау жүйесімен бірге жалпы мәдениетінің деңгейіне теріс ықпалын тигізетін үрдіс. Сондықтан күнделікті өмірде ана тіліміздің көркемдік әлеуетін танытатын бейнелі оралымдарды, оның ішінде астарлы мағынаға құрылатындықтан ерекше орын алатын перифразалар қолданысын кеңінен насихаттауымыз қажет. Аталмыш міндетті қоғам өмірінің барлық саласында берік орныққан бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жүзеге асыру жеңілдірек әрі тиімдірек болмақ. Осымен байланысты, қазіргі медиа-мәтіндегі перифразаларға семантикалық және прагмалингвистикалық талдау жасауды мақсат еткен авторлар мақаласының тақырыбы өзекті, келтірілген деректері шынайы және дәйекті.

Лингвопрагматика аясында орындалған жұмыстың негізгі зерттеу нысаны – қазақ тіліндегі заманауи бұқаралық ақпарат құралдарында жарық көрген түрлі тақырыптағы медиа мәтіндер. Қазіргі қазақ оқырманына етене таныс басылымдар мен сайттардан жиналған перифразалық бірлік қолданылған медиа мәтін үзінділерін қоғам өмірінің сан саласына қатысты жіктеген автор медиа мәтіндегі перифраза түрлері мен атқаратын қызметіне жан-жақты тоқталады. Медиа мәтін авторының түпкі прагматикалық ұстанымын жеткізу үшін ана тіліміздің бай сөздік қорын орынды да тиімді пайдалана білген шеберлігін дөп көрсете білу – зерттеушіден үлкен жауапкершілікті талап ететін қызықты да күрделі міндет. Ізденуші осындай жоғары талаптың үдесінен шығуды мақсат еткен және оған жету үшін тіл ғылымындағы соңғы зерттеулерді ұтымды пайдалана білген.

Түйін сөздер: перифраза; медиа мәтін; әлеуметтік ахуал; лингвопрагматика.

K.S. Koblandina*, K.O. Yessenova

Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: koblandina.karlygash@mail.ru

Pragmalinguistic features of periphrasis of modern media text

The article considers the pragmalinguistic features of the periphrases used in the modern media space. Despite the richness and fertility of the Kazakh language, members of society, in order to convey their thought as briefly as possible, tend to use borrowed words in their speech. This process has a negative impact on both the thinking system and the general culture of a person. Therefore, in everyday life, it is necessary to widely promote the use of figurative expressions that reflect the artistic competence of our native language, in particular, the use of paraphrases that have a special place. The implementation of the above task can be rationally and easily carried out through the mass media, which occupy a reliable place in all spheres of public life. In this regard, the topic of the author of the article, who has set the goal of giving a semantic pragma linguistic analysis of the periphrasis of the modern media text, is relevant, and the given facts are valid and realistic.

The main objects of research in the field of linguo-pragmatics are media texts of various subjects published in modern Kazakh-language media. The author classifies fragments of media texts used in peripheral units, collected from publications and websites familiar to the modern readers of Kazakhstan, in relation to a number of areas of public life. The ability to use appropriately and effectively the rich vocabulary of the native language to convey the final pragmatic position of the author of the media text is an interesting and complex task that requires a great responsibility from the researcher. The applicant aims to meet such a high standard and to use the latest research in the field of linguistics.

Key words: periphrasis; media text; social status; linguopragmatics.

К.С. Кобландина^{1*}, К.О. Есенова²

Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: koblandina.karlygash@mail.ru

Прагмалингвистические особенности перифраз современного медиатекста

В данной статье рассматриваются прагмалингвистические особенности перифраз, используемых в современном медиа пространстве. Несмотря на богатство и плодородия казахского языка, члены общества для того, чтобы максимально кратко донести свою мысль, имеют тенденцию использования заимствованных слов в своей речи. Этот процесс оказывает отрицательные воздействия как на систему мышления, так и на общую культуру человека. Потому в повседневной жизни необходимо широко пропагандировать употребления образных выражений, отражающих художественную компетентность нашего родного языка, в частности, имеющие особенное место использования перифраз. Осуществление вышеназванной задачи рационально и легко можно будет осуществить через средства массовой информации, которые занимают во всех сферах общественной жизни надежное место. В связи с этим, тема авторов статьи, поставившего целью дать семантический прагмалингвистический анализ перифраз современного медиа-текста, является актуальной, и приведенные факты действительными и реалистичными.

Основным объектом исследования в области лингвопрагматики являются медиатексты различной тематики, публикуемые в современных казахскоязычных СМИ. Автор классифицирует фрагменты медиатекстов, используемых в периферийных единицах, собранных из изданий и сайтов, знакомых современному казахстанскому читателю, применительно к ряду сфер общественной жизни. Умение уместно и эффективно использовать богатую лексику родного языка для передачи конечной прагматической позиции автора медиатекста – интересная и сложная задача, требующая от исследователя большой ответственности. Заявитель стремился соответствовать такому высокому стандарту и использовать для этого последние исследования в области лингвистики.

Ключевые слова: перифраза; медиатекст; социальное положение; лингвопрагматика.

Кіріспе

XXI ғасырда күллі ғылым саласына тән болған интеграция үдерісі тіл білімін де айналып өтпегені мәлім, осымен байланысты, қоғамның әр алуан саласындағы тілдік қатысымды зерттейтін бөліміне *прагмалингвистика* деген атау беріліп, ғылыми айналымға енгеніне де едәуір уақыт болды. Терминнің бірінші компонентіне қатысты «Қазақ әдеби тілінің сөздігінде» мынадай анықтама берілген: «*Прагматика* [грек. pragma] зат. лингв. *Тіл құралдары мен тілді тұтынушы арасын, сөз бен оны айтушы, жазушы және тыңдаушы арасын зерттейтін тіл білімінің бір саласы* (Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 2011:390). Осы дереккөзде келтірілген дәйекке сәйкес, «лингвистикалық *прагматиканың* қызметі нақты емес, оған сөйлеуші субъекті мен адресаттың өзара қарым-қатынасынан туатын мәселелердің бәрі кіреді» екен (Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 2011:391). Сондықтан авторы да, адресаты да *адам* болып табылатын медиа мәтінге арналған біздің зерттеуіміз осы сала шеңберінде жүргізіледі деуге толық негіз бар.

Қазіргі ақпарат тасқыны заманында адам баласының өміріндегі БАҚ-тың рөлі мен орны ерекше маңызға ие болып отыр. Төрткүл дүниеде

болып жатқан түрлі саяси, мәдени оқиғалар мен әлеуметтік жағдаяттар негізінен теледидар, радио, газет-журнал және сайттар арқылы көпшілікке тез таралып, алуан түрлі қоғамдық пікірдің туындауына негіз болады. Осымен байланысты, БАҚ-та бір оқиға жайында хабарлау, көпшілікке жариялау қызметімен қатар, оның ел өміріндегі орны мен маңызына баға беріп, халықтың тұрмысы мен әлауқатына тигізетін ықпалына қатысты болжам жасау да нормаға айналған: «grade verb – to separate people or things into different levels of quality, size, importance, etc» (Cambridge Dictionary). Бұл – біздің елімізде ғана емес, бүкіл дүние жүзіндегі масс-медиаға тән заңдылық деуге болады, басқаша айтқанда, «адамдарды, заттар мен құбылыстарды сапасына, өлшемі мен маңыздылығына т.б. белгілеріне қарай түрлі деңгейлерге бөліп қарастыру, баға беру, бағалау» дегенге саяды.

Ал зерттеу жүргізілетін тіл білімінің негізгі саласы «прагматика» ұғымына шетелдік әріптестеріміз мынадай қарапайым анықтама берген екен: «Pragmatic – doing things in a practical and realistic way and not using only ideas», яғни қандай да бір іске қатысты идеяны ғана қолданбай, сол әрекетті барынша тиімді және шындыққа сай етіп орындау деген мағынаны білдіреді (Cambridge Dictionary).

Зерттеу материалдары мен әдістері

Бұл тақырыптың өзектілігі қазіргі зерттеушілердің лингвистиканың коммуникативті-прагматикалық аспектісіне, тіл мен сөйлеу бірліктерінің оқырманға не тыңдарманға, жалпы адресатқа әсер етуші күшіне деген қызығушылығының артуымен анықталады, сонымен қатар екіншілік аталым /номинация/ бірліктерін белсенді зерттеумен де байланысты десек қателеспейміз. Әсіресе қазіргі публицистикалық дискурста кеңінен қолданылатын перифразаларға қатысты тереңірек қарастыруды қажет ететін бірқатар мәселелер бар. Атап айтқанда, қазіргі публицистикалық мәтіндерде қолданылатын перифразалардың денотативті-семантикалық қасиеттері, экспрессивті-стистикалық ерекшеліктері, коммуникативті-прагматикалық әлеуеті қазақ тіл білімінде арнайы зерделенбеген. Сондықтан зерттеу жұмысымыз коммуникативті прагматика мен стилистика тоғысында жүргізіледі, онда қазақ тіліндегі БАҚ мәтіндеріндегі перифразаның функционалды-прагматикалық және когнитивті-семантикалық табиғатын зерделеуге талпыныс жасалады.

Аталмыш тілдік бірліктердің мұндай мақсатты жұмсалымдық әлеуетін ашу үшін табиғаты ерекше тілдік құбылыс ретінде перифразаға жан-жақты талдау жүргізу қажет. Бұл тұста *тілдік және сөзжұмсамдық* субстантивті перифразалардың қазіргі публицистикалық дискурстағы денотативтік-мағыналық, семантикалық-стистикалық, прагмалингвистикалық ерекшеліктері мен қызметтерін саралау керек.

Осы мақсатқа сәйкес, мынадай міндеттерді бөліп көрсетуге болады: перифразаның мәнін сипаттау, перифразалық бірліктердің категориялық белгілерін анықтау; перифразаның мағыналық ерекшеліктерін сипаттау; перифразалық мағыналардың типтерін анықтау, есім негізді және етістік негізді перифразаларға өзек, ұйытқы болатын семантикалық доминанттарды бөліп-бөліп қарастыру, перифразалық қатарларды бөліп көрсету, перифразаларды қайта пайдалану механизмін зерттеу, БАҚ тіліндегі перифразалар қолданысына негіз болатын экспрессивті үрдістерді анықтау, қазіргі публицистикалық дискурстағы перифразалардың мәнмәтіндік қызметтерін талдау т.б.

Анықталған осындай мәселелерді жан-жақты талдау үшін қазіргі қазақ тіліндегі медиа-мәтіндерден жиналған *ақ халаттылар, қысқа қолдылар, нәзік жандылар // нәзік жыныс-*

тылар, қауға сақалдар мен шолақ балақтар, қанжарын жалаңдатқан қабасақалдар, үрей шоғын үрлеушілер, қалталы азаматтар, халық қалаулылары, қорғаны күштілер, құдайдың жердегі көлеңкесі, «орамалды жезөкше» деңгейіне түскен қаракөздер сияқты перифразалық қолданыстарға назар аударамыз.

Келтірілген мысалдарды бірыңғай *субстантивті перифразалық қолданыстарға* жатқызамыз, себебі олардың барлығы – кимыл-әрекет иесі адамға қатысты сипаттамалық тіркестер. Бұлардың бірқатары әуел баста, нақтырақ айтқанда, кеңес кезінде мерзімді баспасөз бетінде қолданылып, кейін жалпы халықтық сөздік қорға еніп кеткен, әбден қалыптасқан тілдік бірліктер болса: *ақ халаттылар, нәзік жандылар*, ендігі бір тобы тәуелсіздік кезеңінде қалыптасқан, дүние жүзін жайлаған ғасыр кесапаты, бейбіт өмір сүру қағидасына қайшы ұғым *лаңкестікке* қатысты туындаған жаңа қолданыстар: *қауға сақалдар мен шолақ балақтар, қанжарын жалаңдатқан қабасақалдар, үрей шоғын үрлеушілер, «орамалды жезөкше» деңгейіне түскен қаракөздер* т.б.

Сонымен қатар қазіргі медиа-мәтіндерде жиі кездесетін перифразалардың бір тобын қаржы, экономика саласындағы тұрақсыздыққа байланысты пайда болып, халықтың бай-кедей болып, бірнеше жікке бөлінуі нәтижесінде қалыптасқан тілдік бірліктер: *қысқа қолдылар, қалталы азаматтар* т.б. құрайды. Әр түрлі жолдармен билік пен байлыққа қол жеткізіп, өздерін өзгеден жоғары санайтын, «заңды белден басатын» кейбір замандастарымызға қатысты *қорғаны күштілер, құдайдың жердегі көлеңкесі* сияқты перифразалар да жұмсалып жүр.

Енді жоғарыда аталған перифразалардың қазіргі медиа кеңістіктегі қолданысына нақты мысалдар келтіріп, олардың прагмалингвистикалық ерекшеліктеріне тоқталайық.

Ақ халаттылар. Қателесуге болмайтын мандық болса, соның бірі – адам өміріне араша түсетін *ақ халаттылар*. («ЗАҢ» газетінен).

Бұл медиа материалының тақырыпатындағы «жаза» сөзінің өзі тілдік санамызда орныққан «ақ халатты абзал жандар» бейнесіне қарама-қайшы ұғым «қылмыскерді» еске түсіреді. Демек, әдетте, адам жанына араша түсіп, ажалдан алып қалу үшін барын салып күресетін, сөйтіп көп жағдайда алғысқа бөленетін абзал жандар қандай да бір себеппен, дәрігерлік парызын дұрыс өтей алмаған және сол үшін жауапқа тартылған. Өкінішке қарай, бұл – қазіргі қоғамда жиі кездесетін, үйреншікті жағдайға айналып

отыр. Сондықтан да «ақ халатты абзал жандарға» қарағанда, халық сенімінен айрылған дәрігерлер белгілі бір дәрежеде көбейген сияқты. Соңғы екі жылда әлемді жайлаған індет салдарынан елімізде қалыптасқан қиын ахуал дәрігерлер қауымына деген осындай теріс көзқарасты күшейте түскендей әсер қалдырады. Қазіргі кезде ауырған адамдардың басым бөлігі емханаға баруға жүрексініп, үйінде қалып, өз бетімен емделуді жөн көретіні де осыны айғақтай түссе керек. Әлбетте, мұның үнемі жақсы нәтиже бермейтіні, яғни «өзім білемдікке» салынудың салдары да ауыр болатыны мәлім.

Қауға сақалдар мен шолақ балақтар. Досан екеуміз *мұртсыз сәләфтарды, қауға сақалдар мен шолақ балақтарды*, олардың «патша» дегенді «Отан» дегеннен жоғары қоятынын біраз қауададық (Әбікенұлы, 2020).

Бұл мәтінде әңгіме елімізге тәуелсіздікпен бірге келген түрлі теріс бағыттағы діни ағымдарға ілесіп, күмәнді топтарға қосылып, солардың өкілдеріне табынып, өз ортамызда «өгей баланың» күйін кешкен бауырларымыз жайында болып отыр. Өздерін мұсылман деп санағанымен, халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан діни ұстанымдарына қайшы келетін қағидаларына, кейбір салт-дәстүрлерімізді жоққа шығаратынына қарап, қазіргі кезде көпшілік оларды «көзге шыққан сүйелдей» қабылдайтыны осындай тілдік бірліктердің қалыптасуына негіз болған. Тіпті сақал қойған жігітті көрсек, бірден балағына қарайтын жағдайға жеткеніміз де жасырын емес... Мұнда мақала авторы, белгілі журналист С.Әбікенұлы «*мұртсыз сәләфтар*», «*қауға сақалдар*», «*шолақ балақтар*» сияқты халық арасында кеңінен қолданылатын перифразаларды өзінің азаматтық ұстанымын білдіру үшін ұтымды пайдаланған.

Қанжарын жалаңдатқан қабасақалдар, үрей шоғын үрлеушілер.

«Қорқыныштан көзі атыздай болған халыққа обал емес пе? Әлде автомат асынып, *қанжарын жалаңдатқан қабасақалдан* қорықпағандардың обалы, сұрауы жоқ па? Сол *үрей шоғын үрлеушілер* артынша «Көрдің бе, бәрін сап бастым» деп билік алдында адал питбульдей арсалаңдайды. Бірақ көздері қорқынышты. Қан исін сезген питбульдің қалай өзгеріп шыға келетіні баршаға аян...» (Әбікенұлы, 2020).

Бұлар да алдыңғы мысалмен сабақтас, мәндес қолданыстар. Медиа мәтін үзіндісінде халықты үнемі үрей мен қорқынышта ұстау арқылы, шексіз билік жүргізуді мақсат еткен

теріс ағымдағы топтардың мүддесі біршама астарлы мағынада меңзеледі. Яғни мұнда автор өз прагматикалық ұстанымын жеткізу үшін имплицитті тәсілді қолданған.

Әдебиетке шолу

Қоғамдағы тіл қолданысына шетел ғалымдарының өткен ғасырдың соңғы ширегінде-ақ баса назар аударып, әсіресе, баспасөздегі түрлі сөзойнатым тәсілдерін жан-жақты қарастырғанын мына еңбектерден көреміз: (Leech, 1983), (Merrill 1994), (J. Lee, 1983), (Pylyshyn, 2003). Біздің елімізде аталмыш кезеңдегі БАҚ тілінде, ең алдымен, «социалистік реализм» шеңберінде қалыптасқан дайын «штампар» мен «клишелер» кеңінен қолданылғаны мәлім.

Жалпы бұл салаға қатысты соңғы жиырма-отыз жыл шамасында әлемнің көптеген ғалымдары қызықты зерттеулер жүргізген. Солардың ішінде сөздің тура, лексикалық мағынасынан бөлек, ауыспалы мәнде жұмсалуды, яғни адресанттың түпкі мақсатын ашық білдірмей, тұспалдай жеткізу үшін қолданатын сан алуан тәсілдерге жүгінуін зерделеген еңбектердің орны бөлек. Себебі, олар, біріншіден, әр тілдің байлығын, семантикалық әлеуетін көрсетсе, екіншіден, сол тілде сөйлейтін халықтың ойлау жүйесінен, тарихы мен танымынан хабар берді. Біз осындай көп қырлы құбылыстың бірі – перифразаға, оның қазақ тіліндегі медиа кеңістіктегі көріністеріне назар аударуды мақсат еттік.

Перифраза – ертеден-ақ ғалымдардың ерекше қызығушылығын тудырып келе жатқан тілдік құбылыстардың бірі. Бұл құбылысқа филологияның әр түрлі салаларының: әдебиеттану, стилистика, фразеология, ономазиология, психоллингвистика, прагматика және т.б. мамандары назар аударып, әр түрлі қырынан қарастырған. Мәселенің зерттелу тарихына көз жіберсек, шетелдік және ресейлік ғалымдардың, атап айтқанда, И.В.Арнольдтың «Қазіргі ағылшын тіліндегі сөздің семантикалық құрылымы және оны зерттеу әдістемесі (зат есім материалында)» (Арнольд, 1966), И.Р.Гальпериннің «Стилистика» (Гальперин, 1971), «Таңдамалы еңбектерінде» (Гальперин, 2005), И.Б. Голубтың «Орыс тілінің стилистикасы» (Голуб, 2001), В.П. Москвиннің «Перифразаның түрлері жайында» (Москвин, 2001), В.В. Одинцовтың «Мәтін стилистикасы» (Одинцов, 1982), Ю.М. Скробневтің «Ағылшын тілі стилистикасының негіздері» атты

оқулығында (Скребнев, 2000), В.Н. Телияның «Екінші аталым және оның түрлері» (Телия, 1977) еңбектерінде *перифраза* дәстүрлі түрде риторика мен лингвистикалық стилистикадағы *бейнелі сөзжұмсамның стильдік тәсілі* немесе *троп* ретінде қарастырылады.

Ал коммуникативтік стилистикаға қатысты А.Г. Гурочкинаның «Диалогтік дискурстағы аллопарафраз» (Гурочкина, 2011), В.В. Дементьевтің «Жанама коммуникация» (Дементьев, 2006), Т.Г.Добросклонскаяның «Медиаментіндерді зерделеу мәселелері: Қазіргі ағылшын медиаөзжұмсамын зерттеу тәжірибесінен» сияқты зерттеулерінде ол мәтін арқылы жеткізілетін мән-мағына мен адресатқа тигізетін әсерді жанама түрде білдіру формасы ретінде анықталады (Добросклонская, 2010).

Тілді адамтану бағытында, яғни тіл ұстанушының білім қорына, таным аясына қатысты зерттеуге басымдық беретін когнитивтік лингвистикада авторлар, мысалы, Е.С. Кубрякованың «Когнитивті лингвистика және сөзжасам саласындағы композициялық семантика проблемалары» (Кубрякова, 2002), Дж.Лакоффтың «Категориялар: Когнитивтік лингвистикадағы эссе...» (Лакофф, 1983), «Бізөмірсүріпкележатқан метафоралар» (Лакофф, 2003), Ф.Джонсонның «Психикалық модельдер. Тіл, интерференция және сананың когнитивтік ғылымына қарай» (Джонсон, 1983), Р.Лангакердің «Когнитивтік грамматика негіздері» атты еңбектерінде перифразаларды екінші аталым тәсіліне жатқызады (Лангакер, 1997).

Жалпы дүние жүзінде перифраза құбылысына қызығушылық танытып, арнайы зерттеу жүргізіп жатқан ғалымдар қатары жыл сайын көбейіп келеді. Әсіресе, соңғы ширек ғасыр көлемінде аталмыш проблемаға қатысты жарық көрген Т.И.Бытееваның «Перифраза тілдің экспрессивті бірлігі ретінде: семантикалық ерекшеліктері жайында» (Бытеева, 2000), Л.В. Грехневаның «Перифраза лингвистикалық құбылыс ретінде (XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басындағы орыс әдебиеті материалында)» (Грехнева, 1999), А.И.Сининаның «Қазіргі ағылшын тілді публицистикадағы перифразаның когнитивтік-семантикалық және функционалды-прагматикалық ерекшеліктері» сияқты зерттеу еңбектерін арнайы атағанымыз жөн (Синина, 2012). Дегенмен, перифразалық аталымды адресанттың коммуникативті-прагматикалық ниетін жүзеге асыру тәсілі ретінде зерттеу, перифразаны зерделеудің лингвистикалық әдістерін

және оның БАҚ мәтіндерінде атқаратын функциясының ерекшеліктерін анықтау тіл білімінде әзірге өзекті мәселелер қатарында қалып отыр.

Қазақ тіл білімінде перифраза мәселесін лексикология аясында М.Балақаев, Ә.Болғанбаев, Р.Сыздық, Б.Қалиев, Ә.Ахметов т.б. сынды көшбасшы ғалымдар көркемдегіш тілдік құралдар қатарында, яғни метафора, метонимия, синекдоха, эвфемизм, табу ұғымдарымен сабақтастықта қарастырған болатын.

Академик Ө. Айтбайұлы «Қазақ фразеологизмдері мен перифраздары» атты еңбегінде «...зерттеулерде қайсыбір ізденушілер перифразды ...фразеологияның объектісі деп қараса, екінші біреулер синтаксиске телігісі келеді. Кейде перифраз троптың және поэтикалық фигураның бір түрі деп те қарастырылып жүр. Яғни әңгіменің бұл жағы да әзірге айқын емес» деген болатын (Айтбайұлы, 2013:140). Ғалым «Перифраз – сөздерді бейнелі мағынада қолдану тәсіліне жататын көркем троптың бір түрі. Негізінде сөздерді перифраздық ыңғайда қолдану бір нәрсенің, я құбылыстың атауын, оның өзіне сүйене отырып, басқа астарлы мағынада суреттеу» дей келе, аталмыш құбылыстың қолданыс аясы аса кең екендігіне назар аударады: «Перифраз жалпы көркем шығармаларда сөздерге я сөз тіркестеріне бейнелілік сипат беру процесіне ғана емес, сол сияқты газет, журнал беттерінде де, техникалық және экономикалық әдебиетте кеңінен қолданылады» (Айтбайұлы, 2013:140). Перифразды фразеологияның қомақты бір саласына жатқызған академик Ө. Айтбайұлы оған қатысты жүргізген көлемді зерттеуінің соңында мынадай тұжырым жасайды: «*Перифраз дегеніміз – затты, процессті, құбылысты өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде олардың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, оларды бейнелі түрде сипаттау, анықтау.* Демек, перифраздың ең негізгі белгісі – олардың келтірінді мағынада болатыны. Бұл жағынан ол троптарға ұқсайды, ұқсап қана қоймай, олармен ұштасып, ұласып байланысып жатады. Осыдан келіп, саф таза перифраздың жоқекеніне көзімізжетті. Оны үнемі өзімен іргелес, мәндес тілдік факторлармен байланысты қарау керек екен деп түйдік. Перифраздың өзіне тән табиғаты сонда ғана айқындалмақ» (Айтбайұлы, 2013:262).

Осы тұста аталмыш терминнің Қазақ әдеби тілінің сөздігінде де «перифраз» нұсқасында берілгеніне көңіл бөлгеніміз жөн: «Перифраз – құбылыстар мен заттардың атын атап, түсін

түстеп емес, соның айналасындағы айрықша белгі-қасиеттерді негізге алатын ауыстыру тәсілінің бір түрі» (Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 2011:358)

Белгілі лексиколог ғалым Ғ.Қалиев «перифраза» атауына мынадай түсініктеме береді: *Перифраз, парафраза (грек. Paraphrasis сипаттау, сипаттама оралым) – сөздің, сөз тізбегінің мәнін басқаша түсіндіріп жеткізу (мәтінде мен деудің орнына осы жолдардың авторы делінуі): жай сөздің орнына оның ауыс мағынасын білдіретін сөздердің қолданылуы.* Мысалы: *арыстан – аң патшасы, жылан – аты жаман, ұры– қолы жылдам* (Қалиев, 2005:245).

Перифразаға қатысты қызықты пікірлер мен тұжырымдарды қазақ медиа кеңістігіндегі мәтін қолданысын прагматика тұрғысынан қарастырған ғалым Қ.Есенованың (Есенова, 2007) және фразеологияның көрнекті маманы Г.Смағұлованың еңбектерінен (Смағұлова, 2020) кездестіреміз. Сондай-ақ орта буын зерттеушілер К. Күркебаев перифраз лексемалардың номинативтік сипатына мақала арнаса (Күркебаев, 2018), Ж.Есімова қазіргі бұқаралық ақпарат құралдары тіліндегі перифраз атаулардың лингвистикалық табиғаты мен жұмсалымдық ерекшеліктеріне тоқталған (Есімова, 2015).

Ағылшын тілінде «перифразалау» етістігі – айтылған немесе жазылған ойды, істі, басқаша жолмен жеткізу үшін қолданылады, әдетте сөйлеуші өз ой-пікіріне барынша айқындық беру үшін осы тәсілге жүгінеді: «Paraphrase – to express something that has been said or written in a different way, usually so that it is clearer» (Cambridge Dictionary).

Жалпы тіл білімінде осы бағытта жүргізілген зерттеу жұмыстарының біршама екендігіне қарамастан, перифразалық бірліктердің әр типті мәтіндерде, әсіресе, публицистикалық мәтіндердегі семантикасы мен қолданысы әлі толық талданып, түсініле қойған жоқ, яғни ол алдағы уақытта түрлі ғылыми парадигмалар тұрғысынан зерделене бермек.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Сонымен, зерттеу жүргізу барысында қазіргі қазақ медиа мәтіндерінен жиналған перифраза мысалдары соңғы бір-екі жылда жарық көрген материал болғанымен, онда қолданылған дәстүрлі бейнелі тіркестер, *ең алдымен*, халқымыздың сан ғасырлық тарихынан, ұлттық тілдік санасынан хабар беретін құнды мұрамыз болып саналады.

Екіншіден, жекелеген журналшылардың авторлық қолданыстары, яғни окказионализмдер, бір жағынан қоғамда орын алып отырған түрлі келеңсіз жағдайларды сипаттай отырып, заманауи трагедияны көрсетсе, екінші жағынан, осындай өзекті мәселелерді мақаласына арқау ету арқылы көптің көзін ашуға деген ниетін, туған халқына деген жанашырлығын, яғни азаматтық позициясын танытады.

Үшіншіден, сөздік қорымызда бұрыннан бар тұрақты тіркестердің үлгісіне салынып, жаңадан жасалған ауыспалы мәндегі қолданыстар, бір жағынан, тілдің даму заңдылығын көрсетсе, екінші жағынан, тіл ұстанушының санасында, ойлау жүйесінде болып жатқан сан түрлі өзгерістерді байқатады.

Төртіншіден, жаһандану заманында қоғам өмірінде болып жатқан түрлі өзгерістердің тіл ұстанушылар санасына да оң және теріс ықпалы болатынын тілімізде соңғы он бес-жиырма жыл шамасында қалыптасып үлгерген тұрақты тіркестер мен перифразалардан аңғарамыз. Төменде олардың бірқатарына жасалған прагмалингвистикалық талдау осы тұжырымдарымызды дәйектей түседі.

«Орамалды жезөкше» деңгейіне түскен қаракөздер.

Дәстүрлі қазақ қоғамына жат түрлі іс-әрекеттерге қарсы халық наразылығын тудырып отырған үлкен бір келеңсіздік – теріс ағымға ерген қандастарымыздың заңды аттап өтіп, халықтық салт-дәстүрлерімізді бір шетке «ысырып қойып», дінді, діни ұғымдарды бұрмалап түсіндіру арқылы өмірлік тәжірибесі аз, діни сауаты жоқ, білімі таяз жастарды, әсіресе оны мен солын танып үлгермеген бойжеткендерді адастырып, теріс пиғылда пайдалануына байланысты үлкен проблемаға айналып отырғаны аян. Осы аса өзекті тақырыпты көтерген «Мұсылмандық неке – ойыншық емес!» деп аталатын медиа-мәтіннің шағын үзіндісінен перифразаның бірнеше мысалын кездестіруге болады:

«Үлбіреген қыздарының «діндар» жігіттердің айтқанына жүріп, айдағанына көніп, ақыры тұнығы лайланып, мөлдірі ластанып, ешкімге керек болмай қалғаны үшін бармақ тістеген ата-аналарға, он екіде бір гүлі ашылмай жатып, «орамалды жезөкше» деңгейіне түскен қаракөздерге, «пейіштің кілті» қолдарында жүргендей жалғанды жалпағынан басам деп, ауыр күнә арқалаған, атпалдай азамат деп сенетін жігіттерге титтей де болса пайдасы тиер деген үмітпен осы сұхбатты ұйымдастырдық (Әбікенұлы, 2020).

Бұл мәтін үзіндісіндегі «*айтқанына жүріп, айдағанына көну*» – қазақ ұғымында бұрыннан бар, «момын, қулық-сұмдықтан хабары жоқ, аңғал да аңқау» адамға тән сипатты білдіретін фразеологиялық оралым. Ал «*тұнығы лайлану*» мен «*мөлдірі ластану*» – қыз баланың абыройына қатысты жұмсалатын бейнелі тіркестер. «*Бармақ тістеу*» тұрақты тіркесі ата-аналардың орны толмас өкінішін білдірсе, «*он екіде бір гүлі ашылмаған*» фразеологизмі тілімізде «өте жас», «өмір көрмеген», «тұрмыс құрмаған» деген ұғымдарды меңзейді. Бұлардың барлығы ұжымдық санамызда ежелден бар, әбден орныққан, қазақшаны еркін меңгерген оқырманға етене таныс қолданыстар.

Ал «*орамалды жезөкше*» деңгейіне түскен «*қаракөздер*» деген авторлық қолданысты қазіргі заманның қасіретін танытатын, қоғамдағы ең өзекті проблемалардың бірін көрсететін, жаһандандудың ауыр салдарын сипаттайтын ауыспалы мәндегі жұмсалым деуге болады.

«Мұсылмандық неке – ойыншық емес!» деп аталатын мәтін үзіндісіндегі «*жалғанды жалпағынан басу*» – дүниесі мен малына сеніп, заңды өрескел бұзатын кеудемсоқтарға қатысты бұрыннан бері қолданылып жүрген, көпшілікке белгілі фразеологизм. Ал «*пейіштің кілті*» қолдарында жүргендей» деген сипаттау мәнді перифразаны қазіргі кезде жиі айтылатын «Жұмақтың кілті – ананың табанының астында» деген түсінік негізінде жасалған жаңа қолданыс деуге болады. Бір шаңырақтың бас көтерер азаматына, бір ауылдың, тіпті бір елдің қамын жейтін ерлерге қатысты айтылатын «*атпалдай азамат*» деген теңеудің мағыналық аясына мүлдем сай келмейтін, қарама-қайшы мәндегі «*ауыр күнә арқалау*» деген тіркес қазіргі қоғамда орын алып отырған ащы шындықты барынша дәл көрсетіп тұр. Бұл – автордың ана тіліміздің байлығын, жекелеген сөздердің семантикалық әлеуетін барынша тиімді пайдаланатынын дәлелдей түсетін прагмалингвистикалық тәсіл.

Қысқа қолдылар. «Ары тартса – өгіз өліп, бері тартса – арбасы сынған», бір несиеден екінші несие есін жидырмай, шырмауықша орап алған *қысқа қолдылар* мына жоғарыдағылар «кеберсіген ернімізге бірдеңе тамызады-ау» деген үміттерін әлдеқашан үзген («Қазақ әдебиеті» газетінен).

Бұл – тіліміздің фразеологиялық қорындағы «тақыр кедей, малы жоқ, ақшасы аз» мағынасын білдіретін «қолы қысқа» тұрақты тіркесінен жасалған перифраза. Мәтінде баяндалған жайт

– қазіргі қоғамда ешкімге таңсық емес, көзіміз де, құлағымыз да үйренген, бір сөзбен айтқанда «нормаға» айналған, қалыпты жағдай. Социалистік қоғамда үкіметке арқа сүйеп, жай-барақат өмір сүрген, қаржылық сауаты жоқ қалың ел жоспарлы экономикадан ешқандай дайындықсыз, бірден нарықтық экономикаға көшкенде халықтың «бай мен кедей» болып екіге жарылғаны мәлім. «Қысқа қолдылар» – сол нарықтың қатал заңын түсіне алмай, түсінсе де, ілесе алмай қалған аңғал қазақты сипаттау үшін қолданылатын перифразалық тіркес.

Сондай-ақ үзіндідегі «кеберсіген ернімізге бірдеңе тамызады-ау» деген қолданысты оқығанда ойымызға қазақтың әл үстінде жатқан, қалжыраған адамның «аузына су тамызу» әрекеті түседі. Бұл – амалы таусылған халықтың басындағы шарасыз күйді өлім аузында жатқан, өзі тұрып су ішуге шамасы жоқ, әлдәрмені құрыған кісінің аянышты ахуалымен салыстыруға негізделіп жасалған перифраза. Мұнда тіршілік көзі саналатын су – күнкөріс үшін сан түрлі қиындыққа тап болған, әбден қалжыраған, тұрмыстағы тапшылықтан қажыған қарапайым халықтың жарқын болашаққа деген үмітімен ассоциацияланады.

Мақала авторы «су» атауын уәжді түрде «бірдеңе» сөзімен алмастырып отыр, яғни бұл мәтінді оқыған оқырман санасында «әйтеуір бір жақсылықтан күдер үзбеу», «түбінде бір игі істің болатынынан дәмелену» сияқты көмескі ой пайда болады. Бұл – адресанттың бір үміт пен бір күдікке құрылған мәтіні арқылы жеткізбек болған түпкі ойын көрсететін ұтымды прагмалингвистикалық тәсіл.

Қалталы азаматтар. «Қиын-қыстау кезеңде халқына пана болып, бейбіт заманда ақыны мен батырын әспеттеп, төбесіне көтерген қазақтың *қалталы азаматтары* әр кезеңде болған. Өнерлісін еркелете төбесіне көтеріп, білімдісін жасына қарамай төрге оздыратын бабаларымыз рухани байлықтың бағасы өзге дүниеден басым екенін о бастан-ақ терең түсінген» («Қазақ әдебиеті» газетінен).

Бұл – жоғарыдағы «қысқа қолдыларға» қарама-қарсы топ, халықтың ауқатты, дәулетті тобы. Автор мақаласының тақырыбына («Біздің заманның Атымтай жомарты») қолында барын ойланбастан бөліскен, арабтың тай тайпасынан шыққан Хатым атты жомарт кісінің есімін мақсатты түрде енгізген. Яғни мұқтаж жандарға риясыз көңілмен көмектесетін, алдына келіп жәрдем сұраған кісіге керегін, өзінде болмаса да,

өзгеден алып беретін сақилығымен аты шыққан Атымтай туралы көптеген аңыздар бар. Халық жадында сондай жағымды бейнесімен сақталған жомарттың аты прецедентті есімге айналған. Дәстүрлі қазақ қоғамында бір байдың бір ауылды асырағаны тарихтан белгілі. Осындай дәулетті кісілер жайында көпшілік «жомарт» немесе «Атымтай» атауларын қатар қолданатын болған. Яғни автор мақаласына тақырып қойғанда, оқырманның сол аялық білімін ескере отырып, осы прецедентті мәтінді қолданған. Бұл тәсіл туралы профессор Қ.Ө.Есенованың монографиясында кеңінен баяндалған (Есенова, 2007:383-392). Мұны да медиа дискурста автор өз прагматикалық ұстанымын жеткізу үшін қолданатын ұтымды тәсіл деп санаймыз.

Журналист Е. Момышұлының досы Батыр Қазыбаев туралы естелігіне назар аударайық:

«Адам баласы... өлімнен басқаны ерте ме, кеш пе өзгерте алады. Ал өлім – Жаратқанның жазуы. Бір күн тұмақ бар, бір күн өлмек бар, үшінші мүмкіндік жоқ. Алланың сызығынан ешкім аттап өте алмайды. Құдайдың пешенемізге өлшеп берген несібесі таусылғаниша жер бетінде жүрген жолаушымыз. Сапарымыз қашан аяқталады, дәм-тұзымыз қашан ада болады, ол тек бір Аллаға аян...» (Момышұлы, 2023).

Бұл үзіндідегі *«Бір күн тұмақ бар, бір күн өлмек бар»* деген қолданысты «бірге тұмақ болса да, бірге жүрмек жоқ екен» деген халық әнінен алынған жолдың, ал *«пешенемізге өлшеп берген несібесі таусылғаниша»* және *«дәм-тұзымыз қашан ада болады»* деген сөз орамдарын *«дәм-тұзы таусылу»* фразеологизмнің перифразалануы нәтижесінде жасалған сөз өрнектері деуге болады.

Ал *«өлімнен басқаны ерте ме, кеш пе өзгерте алады»* деген сөйлемді оқығанда қазақтың *«өлімнен басқаның бәрі ертерек болғаны жақсы»* деген ізгі ниеті, жақсылыққа ұмтылғыш кең пейілді болмысы, табиғи мінезі есімізге түседі.

Алланың сызығынан аттап өте алмау деген қолданысқа байланысты ойымызға паремологиялық қорымыздағы *«Жазмыштан озмыш жоқ»* деген мәтел оралатыны заңды.

Әр кірпішті өз орнын тауып қалау. Бұл ұлы Абайдың өлеңінен алынып, халық игілігіне айналған, медиакеңістікте жиі кездесетін «Сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан» деген жолдардың негізінде жасалған перифраза: *«...Бастықтың негізгі қасиеттерінің бірі – дұрыс адамды керек орынға қоя білуі. Әр кірпішті өз орнын тауып қалау керек емес пе? – деп едім...» (Момышұлы, 2023).*

Өз кетігін таба алмау.

Журналист А.Тасболат қазақ қоғамындағы көкейкесті мәселе трайбализмге арналған «Сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан» деген мақаласында бүгінде басқару орындарындағы лауазым иелерінің қолынан іс келетін адамды шеттетіп, тілін тапқан, амалын асырған, сыйлық жасап, көңілін тапқан, жағымпазданып, қолайына жаға білген адамды билікке отырғызуға бейімделіп кеткенін қынжыла жазады:

*«Абай атамыз кезінде «Осы күнде қазақ ішінде «кісі білмес, кісі білер» деген мақал шықты. Оның мәнісі «кісінің түзулігінен жетпессің, кісінің амалшы, айлалығынан жетерсің» деген сөз» деп жазған еді... Байқасаңыз, бұл бүгінгі күнге сай айтылған ба дерсіз. Өйткені қазір айналаңызға қарасаңыз, қоғамымыз осындай күй кешіп жатқандай... Әрине жеке бас мүддесін ғана көздейтін адамның ниеті көпшіліктің қамын күйттеумен ешуақытта ұштаспайтыны анық. Сондықтан «кісі білген» адамнан жақсылық шықпайтыны рас. Бірақ қолынан іс келмесе де «кісісінің көмегімен» барып, тұнық суды лайлап жатқандар бар...»; «Небір салалардың басшылары айтты деген күлкілі әңгімелер де туындап жатқан жайы бар. Соның негізі Абай атамыздың «сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан» деген сөзіне мән бермей, *өз кетігін таба алмауында-ау* шамасы» (Тасболат, 2018).*

Қазіргі медиа-мәтінде кездесетін перифразалардың бірқатары *атқамінерлер* деген атауға ие болған топқа қатысты қалыптасқан: *аттан түспеу; билік тізгінін ұстау, мемлекет тізгінін ұстау; өзге көзбен қарау; тонын айналдыру, саясат құралы қылу; бір адам таққа мінсе, қырық руласы атқа мін; безбенге тарту; таразы басын тең ұстау* т.б.

Күлтегін Бектің *«Қазақ құрдымға бет алды...»* атты мақаласында да рушылдық проблемасы көтеріліп, оның қазақтың ауызбіршілігіне, еліміздің экономикалық, әлеуметтік, рухани, мәдени тұрғыдан дамуына да кері әсерін тигізіп жатқаны жайында баяндалған: *«Айтқымыз келгені, бүгінгі қазақ ру мәселесіне өзге көзбен қарап, тонын айналдырып, оны саясаттың құралы қылып жіберді... Өкінішке қарай, әсіресе, тәуелсіз ел атанғалы бері, бұл мәселе өзге, теріс реңк алды. Қанның тазалығы жайына қалып, бір адам таққа мінсе, қырық руласы атқа мінетін жағдайға жеттік... «Қуырдықтың көкесін түйе сойғанда көресің» демекші, дәл осы жағдай қазақ қоғамы, соның ішінде, қазақ билігі тек осы*

«дертпен» ауыруды бастан кешуде. Бұл трагедия. Еліміздегі *билік тізгінін ұстаған азаматтардың* айналасына топтасқандарға көз салсақ, осы жайт бірден аңғарылады. Бір жүздің, соның ішінде, бір-екі рудың (елдегі соңғы ауыс-түйіске көз салсақ) үнемі *мемлекет тізгінін ұстап*, өзгеге жол бермеуі, елді ұшпаққа шығармасы хақ. Бұл қоғамның дамуына, өркендеуіне үлкен тосқауыл. Сондай-ақ өзге рудан шыққан білімді, білікті, іскер азаматтарға жол бермеу, *бірлікке сызат түсіреді*, наразылықты тудырады. Осының бәрін *безбенге тартқан қазақ әу баста-ақ, таразы басын тең ұстаған*. Бірақ қазір ол тенденцияға селкеу түсті. Сына қағылды. Санаулы ғана ата балалары ел егемендігін алғалы бері *аттан түспеді*. Өзгені көзге ілмеді (Бек, 2020).

Осылайша қазіргі медиа-мәтіндерден келтірілген мысалдардан байқалғаны, авторлар ұлттық мүдде туралы сөз қозғалғанда қазақтың тарихы мен бабалар салт-дәстүрін меңзейтін ұғымдарға қатысты атауларды және солардың негізінде жасалған перифразалық сөз орамдарын көбірек жұмсауға бейім екен. Мұның өзі қазақтың қилы-қилы тарихында орын алған сандаған ащы сабақты еске түсіру мақсатынан туындайтын сияқты.

Қорытынды

Сонымен перифразалар қазіргі медиа-мәтінде кеңінен қолданылады және автордың түпкі ниетін оқырманға жеткізуде айрықша рөл ат-

қарады. Журналист, әсіресе, халық тілінің шұрайлы бөлігін құрайтын фразеологиялық қордағы тұрақты тіркестерді, тыңдарманға етене жақын халық ауыз әдебиеті шығармаларынан, адамзаттың ақыны атанған дана Абайдың өлеңдерінен алынған үзінділерді түрлендіріп, өзгертіп жұмсау арқылы, оларға жаңаша мән үстеу (коннотация) жолымен көркемдей отырып, түпкі прагматикалық диттеміне жетуді көздейді екен.

Ал халыққа ақпарат таратумен қатар, мәтінде баяндалатын жағдайға оң немесе теріс көзқарасын білдіру, яғни қоғамдық пікір қалыптастыру, кейде қоғамдық сананы бұрмалау қызметін атқаратын бұқаралық ақпарат құралдарында белгілі бір мақсатпен жұмсалатын перифразалар адресант ұстанымын танытудан бөлек, тіл ұстанушы халықтың санасында ғаламның медиа-бейнесін қалыптастыруға да септігін тигізеді.

Ол медиа-бейнеге назар аударған көзі қарақты оқырман тілдегі жаңа қолданыстарды ғана емес, сонымен бірге ұлттық менталитетімізде орын алып жатқан теріс өзгерістерді де бірден байқап, ондай жағдайларға сын көзбен қарап, азаматтық ұстанымын білдірсе, ол әрекеті көпшіліктің санасына сәулесін түсіріп, ел дамуына жақсы үлесін қосса, қолындағы қаламын идеологиялық күрес қаруы ретінде қолдана білген журналистің еңбегі жанғаны. Сондықтан бұқаралық ақпарат құралдарындағы перифразалардың прагматикалық ерекшеліктерін жүйелі түрде арнайы зерттеу қажет.

Әдебиеттер

- Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том. -Алматы, 2011. -752 б. Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
- Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London: Longman, 1983. -250 p.
- Merrill J., Lee J. Modern Mass Media / J. Merrill, J. Lee.. – New York: Harper Collins, 1994. – 264 p.
- Pylyshyn Z. W. Seeing and Visualizing: It's Not What You Think / Z. W. Pylyshyn. – USA: MIT Press, 2003. – 592 pp.
- Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования: (На материале имени существительного) / И.В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1966. – 216 с.
- Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – М.: Higher School Publishing House, 1971.-343 pp
- Гальперин И.Р. Избранные труды. – М.: Высшая школа, 2005. -255 с.
- Голуб И.Б. Стилистика русского языка / И.Б. Голуб. – 3-е изд., испр. – М.: Рольф, 2001.-448 с.
- Москвин В.П. О разновидностях перифразы / В.П. Москвин // Русский язык в школе № 1. – 2001 .С.72-78.
- Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – М.: Наука, 1982. –263 с.
- Скрёбнев, Ю.М. Основы стилистики английского языка: Учебник для ин-тов и фак-тов иностранного языка / Ю.М. Скрёбнев. – 2-е изд., испр. – М.: ООО «Изд-во АСТ»: ООО «Изд-во Астрель», 2000. – 224 с.
- Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды / В.Н. Телия // Языковая номинация: Виды наименований. М., 1977. – С. 129-222.
- Гурочкина А.Г. Аллопарафраз в диалогическом дискурсе / А.Г. Гурочкина // STUDIA LINGÜISTICA XX. Язык в логике времени: наследии, традиции, перспективы: Сб. статей / Отв. редакторы д. филол. наук, проф. И.А. Щирова, к. филол. наук, доц. Ю.В. Сергаева. – СПб.: Политехника-сервис, 2011. – С. 102-106.
- Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с.

- Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов: Опыт исследования современной английской медиаречи / Т.Г. Добросклонская. Изд.3-е. -М.: КРАСАНД, 2010. – 288 с.
- Кубрякова Е.С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Е.С. Кубрякова // Изв. РАН, СЛЯ. – Т. 61.-№ 1.-2002. – С. 13-24.
- Lakoff G. Categories: An Essay in Cognitive Linguistics / G. Lakoff // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hansin, 1983. – P. 139 – 193.
- Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff – Chicago: The University of Chicago Press, 2003. – 258 pp.],
- Johnson-Laird Ph. Mental models. Towards a Cognitive Science of Language, Interference and Consciousness / Ph. Johnson-Laird. – Cambridge (Mass.). – 1983. – 319 pp.
- Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar / R. Langacker. -Stanford: University Press, 1997. – 540 pp.
- Бытеева Т.И. Перифраза как экспрессивная единица языка: к особенностям семантики // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты. Барнаул, 2000. – Вып. II. – С. 27-32.
- Грехнева Л. В. Перифраза как лингвистическое явление (на материале русской литературы конца 18 – начала 19 века): автореф. дис. канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 1999. – 20 с.
- Синина А. И. Когнитивно-семантическая и функционально-прагматическая специфика перифразы в современной англоязычной публицистике. Автореф. канд. ф. н., Волгоград, 2012, – 27 с.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ фразеологизмдері мен перифраздары. – Алматы: «Абзал-Ай», 2013. – 400 б.
- Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 440 б.
- Есенова Қ.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәтінінің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде). – Алматы, 2007. – 450 б.
- Смағұлова Г. Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда: монография. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2020. – 256 б.
- Күркебаев К. Қазіргі қазақ тіліндегі перифраз лексемалардың номинативтік сипаты. ҚазҰУ Хабаршысы, Филология сериясы. №1 (169). 2018. 115-119 бб.
- Есімова Ж. БАҚ тіліндегі перифраз атаулардың тілдік табиғаты мен қолданысы. ҚазҰУ Хабаршысы, Филология сериясы. №2. 2015.
- «Заң газеті», Ақ халаттыларға берілген жаза әділетті ме? // АҚ ХАЛАТТЫЛАРҒА БЕРІЛГЕН ЖАЗА ӘДІЛЕТТІ МЕ? | (zanmedia.kz) – [Электрондық ресурс]. – 26.01.2021.
- Әбікенұлы С. Ешбір дін «обал» сөзінің мағынасын түсіндіре алмайды. // Ешбір дін «обал» сөзінің мағынасын түсіндіре алмайды (abai.kz) – [Электрондық ресурс]. – 27.10.2020.
- Мұсылмандық неке – ойыншық емес! –10.04.2015. abai.kz
- «Қазақ әдебиеті» газеті, // Қазақ Әдебиеті – QazaqAdebieti — Қазақстан Республикасының әдебиет, мәдениет және өнер газеті. – [Электрондық ресурс]. – 05.02.2021.
- Жұмабай А. Біздің заманның Атымтай жомарты. // БІЗДІҢ ЗАМАННЫҢ АТЫМТАЙ ЖОМАРТЫ | Қазақ Әдебиеті – QazaqAdebieti – [Электрондық ресурс]. – 25.11.2016.
- Момышұлы Е. Өшпес ізі қалған. <https://massaget.kz/layfstayl/76494> – [Электрондық ресурс]. – 06.01.2023.
- Тасболат А. Сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан. <https://egemen.kz/article/164387-sen-de-bir-kirpish-duniege-ketigin-tap-ta-bar-qalan> – [Электрондық ресурс]. – 31.01.2018.
- Бек К. Қазақ құрдымға бет алды. <https://zhasalash.kz/sayasat/qazaq-qurdymga-bet-aldy-9986.html> – [Электрондық ресурс]. – 04.06.2020.

References

- Arnol'd I.V. (1966) Semanticheskaja struktura slova v sovremennom anglijskom jazyke i metodika ee issledovanija. (Na materiale imeni sushhestvitel'nogo) [Semantic structure of the word in modern English and methods of its research. (On the material of a noun)]. Leningrad, Prosveshchenie, pp. 216 (In Russian)
- Ábikenuly S. (2020) Eshbir din «obal» sóziniń maǵynasyn túsindire almaıdy [No religion can explain the meaning of the word "obal"]. Retrieved from Eshbir din «obal» sóziniń maǵynasyn túsindire almaıdy (abai.kz) (In Kazakh)
- Айтбайұлы Ө. (2013) Qazaq frazeologizmderi men perifrazardary [Kazakh phraseology and periphrases]. Almaty, Abzal-Ai, pp. 400 (In Kazakh)
- Byteeva T.I. (2000) Perifraza kak jekspressivnaja edinica jazyka: k osobennostjam semantiki [Periphrase as an expressive unit of language: to the peculiarities of semantics]. Barnaul, Linguistic existence of a person and ethnos: psycholinguistic and cognitive aspects, II edition, pp. 27-32 (In Russian)
- Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
- Dement'ev B.B. (2006) Nepřjamaja kommunikacija [Indirect communication]. Moscow, Gnosis, pp. 376 (In Russian)
- Dobrosklonskaja T.G. (2010) Voprosy izuchenija mediatekstov: Opyt issledovanija sovremennoj anglijskoj mediarechi [Issues of studying media texts: Experience in the study of modern English media speech]. Moscow, KRASAND, pp. 288 (In Russian)
- Esenova Q.Ó. (2007) Qazirgi qazaq media-mátiniń pragmatikasy (qazaq baspasóz materialdary negizinde) [Pragmatics of modern Kazakh media text (based on Kazakh press materials)]. Almaty, pp. 450 (In Kazakh)
- Esimova J. (2015) BAQ tilindegi perifraz ataýlardyń tildik tabıǵaty men qoldanysy [The linguistic nature and use of periphrasis in the language of the media]. Almaty, KazNU Bulletin, Philology series, no 2 (In Kazakh)

- Galperin I.R. (1971) Stylistics. Moscow, Higher School Publishing House, pp. 343
- Gal'perin I.R. (2005) Izbrannyye trudy [Selected writings]. Moscow, Higher School, pp. 255 (In Russian)
- Golub I.B. (2001) Stilistika russkogo jazyka [Stylistics of the Russian language]. Moscow, Rolf, pp.448 (In Russian)
- Grehneva L.V. (1999) Perifraza kak lingvisticheskoe javlenie (na materiale russkoj literatury konca 18 – nachala 19 veka) [Periphrase as a Linguistic Phenomenon (Based on Russian Literature of the Late 18th – Early 19th Century)]. Nizhny Novgorod, pp. 20 (In Russian)
- Gurochkina A.G. (2011) Alloparafraz v dialogicheskom diskurse [Alloparaphrase in dialogic discourse]. Saint Petersburg, Studia Linguistica XX. Language in the logic of time: heritage, traditions, perspectives, pp. 102-106 (In Russian)
- Information portal abai.kz. (2015) Musylmandyq neke – oıynshyq emes! (In Kazakh)
- Johnson-Laird Ph. (1983) Mental models. Towards a Cognitive Science of Language, Interference and Consciousness. Cambridge (Mass.), pp. 319.
- Jumabay A. (2016) Bizdiń zamannyń Atymtai jomarty [An example of the unparalleled generosity of our time]. Retrieved from BÍZDÍŇ ZAMANNYŇ ATYMTAI JOMARTY QazaqAdebieti (in Kazakh)
- Kubryakova E.S. (2002) Kognitivnaja lingvistika i problemy kompozicionnoj semantiki v sfere slovoobrazovaniya [Cognitive linguistics and problems of compositional semantics in the field of word formation]. Moscow, Journal "Proceedings of the Russian Academy of Sciences." T. 61. No. 1, pp. 13-24 (In Russian)
- Kúrkebaev K. (2018) Qazirgi qazaq tilindegi perifraz leksemalardyń nominativtik sıpaty [Nominative character of periphrasis lexemes in modern Kazakh language]. Almaty, KazNU Bulletin, Philology series, no 1 (169). pp. 115-119 (In Kazakh)
- Lakoff G. (1983) Categories: An Essay in Cognitive Linguistics. Linguistics in the Morning Calm, Seoul, Hansin, pp. 139 – 193.
- Lakoff G. (2003) Metaphors We Live by G. Lakoff. Chicago, The University of Chicago Press, pp. 258.
- Langacker R. (1997) Foundations of Cognitive Grammar. Stanford, University Press, pp. 540.
- Leech G. (1983) Principles of Pragmatics. London, Longman, pp. 250.
- Merrill J., Lee J. (1994) Modern Mass Media. New York, Harper Collins, pp. 264.
- Moskvin V.P. (2001) O raznovidnostjah perifrazy [About the types of paraphrase]. Moscow, Russian language at school No. 1, pp. 72-78 (In Russian)
- Odicov B.B. (1982) Stilistika teksta [Text style]. Moscow, Science, pp. 263 (In Russian)
- Pylyshyn Z. W. (2003) Seeing and Visualizing: It's Not What You Think. USA, MIT Press, pp. 592.
- Qaliev Ğ. (2005) Til bilimi terimderiniń túsindirme sózdigi [Glossary of linguistic terms]. Almaty, Sozdik-Slovar, pp. 440 (In Kazakh)
- «Qazaq ádebieti» gazetiniń (2021) ["Kazakh Literature" newspaper]. Retrieved from Qazaq ádebieti — Qazaqstan Respublikasynyń ádebiet, mádeniet jáne óner gazetiniń. Ar apta sayın, juma kúni shyǵady. (In Kazakh)
- Skrebnev, Ju.M. (2000) Osnovy stilistiki anglijskogo jazyka: Uchebnik dlja institutov i fakul'tetov inostrannogo jazyka [Fundamentals of English Stylistics: A Textbook for Institutes and Departments of a Foreign Language]. Moscow, Astrel Publishing House, pp. 224 (In Russian)
- Sinina A. I. (2012) Kognitivno-semanticheskaja i funkcional'no-pragmaticheskaja specifika perifrazy v sovremennoj anglojazyčnoj publicistikke [Cognitive-semantic and functional-pragmatic specificity of periphrase in modern English journalism]. Volgograd, pp. 27 (In Russian)
- Smaǵulova G. (2020) Qazaq frazeologıasy lingvistikalıq paradıgmalarda: monografıya [Kazakh phraseology in linguistic paradigms: monograph]. Almaty, Eltanym Publishing House, pp. 256 (In Kazakh)
- Telija V.N. (1977) Vtorichnaja nominacija i ee vidy [Secondary nomination and its types]. Moscow, Language nomination: Types of names, pp. 129-222 (In Russian)
- A.Úderbaev, O.Naqysbekov, J.Qońyratbaeva jáne t.b. (2011) Qazaq ádebi tiliniń sózdigi. On bes tomdyq. 12-tom [Dictionary of the Kazakh literary language]. Almaty, pp. 752 (In Kazakh)
- «Zań gazetiniń» (2021) Aq halattyarǵa berilgen jaza ádilette me? [Is the punishment fair for healthcare providers?]. Retrieved from AQ HALATTYLARǴA BERILGEN JAZA ÁDILETTI ME? | (zanmedia.kz) (In Kazakh)
- Momyshuly E. Óshpes izi qalǵan. <https://massaget.kz/layfstayl/76494> – 06.01.2023. (In Kazakh)
- Tasbolat A. Sen de bir kirpiş dúnıege, ketigin tap ta, bar qalan. <https://egemen.kz/article/164387-sen-de-bir-kirpish-duniege-ketigin-tap-ta-bar-qalan> – 31.01.2018. (In Kazakh)
- Bek K. Qazaq qurdımǵa bet aldı. <https://zhasalash.kz/sayasat/qazaq-qurdymga-bet-aldy-9986.html> – 04.06.2020. (In Kazakh)